

1918 och *Nya Argus*

Ett sekel sedan dramatiken 1917 och -18 i Finland – den har i fjol och i år speglats också i den här tidskriftens spalter. Det kan vara av intresse att titta på hur tidigare generationer av *Nya Argus*-skribenter har tacklat det svåra ämnet.

För 50 år sedan, under rubriken ”1918: en begreppslik utredning” (*Nya Argus* 9/1968), diskuterade Tor Hartman termfrågan på ett i *Argus* nytt sätt. Enligt honom täcker benämningen ”frihetskrig” inte de vitas mål och inte heller de röda ville se ett ryskt Finland. Genom statistik över stupade visar han att ”klasskrig” är en sannare beteckning, men landar ändå i ”inbördeskrig” som den mest neutrala. ”Det är också den term som på senare tid börjat vinna burskap”.

Hartman fick genast både mothugg och medhåll i bladet, på samma sätt som Johannes Salminens 1918-essä i hans bok *Levande och död tradition* (1963) både sablades ner och försvarades i *Nya Argus* spalter. Salminen hade ju hävdade att den svenskspråkiga överklassen bidrog till katastrofen 1918 genom att egoistiskt förhindra reformer som skulle ha minskat de sociala spänningarna.

1960-talet är alltså debattens och omprövningens tid, i *Nya Argus* som på andra håll. Impulserna kommer närmast från Väinö Linna och en ny generation av yrkeshistoriker. Den förändrade bild som växer fram är i stort sett den som gäller också 2018: en bild där både den röda och vita berättelsen har en plats.

1928 var situationen en annan. Eirik Hornborgs ledare ”Till tioårsminnet” (*Nya Argus* 16.5.) upprepar samma *clash of civilizations*-retorik om ”den österländska smittan” som Gunnar Castrén använde redan i NA:s första nummer (nr 3–5) efter den tyska och vita segern våren 1918.¹ Socialismens ideologiska rötter – i Frankrike, Tyskland, England och så vidare – görs med andra ord konsekvent osynliga i dessa texter.

Samtidigt innehåller Hornborgs ledare från 1928 intressanta ambivalenser och självmotsägelser. Inled-

ningen kan till och med kännas djärv: mot bakgrunden av ”1918 års bistra och kärva verklighet” inger de vita jubileumsparaderna honom, skriver han, en ”plågsam” känsla. Kriget förenade nämligen ”karak- tären av frihetskrig med karaktären av inbördeskrig”. Och det senare är inget att fira.

En kanske inte helt riskfri känsla i sin tid, i den borgerliga kontext där *Nya Argus* och dess läsekrets självklart ingick.

Den tidigare vita myten om ett krig i första hand ”mot ryssarna” upprätthåller historieläraren Hornborg alltså inte. Därför är han också beredd att ge den andra parten ett visst erkännande:

Det är på tiden, att vi revidera vår uppfattning av våra inhemska motståndare av år 1918. I viss mån har detta redan skett. Det generella omdömet ”banditer” hör man numera sällan. Ett folk, som till 40 % bestode av banditer, vore i själva verket hopplöst. Men vi måste göra klart för oss, att dessa disciplinlösa skaror hade en stam av övertygelsetrogna män, fanatiker låt så vara, som voro eldade av verklig idealism, vild och vilseförd, men stark. Andra gingo ut, drivna av kamratlig solidaritet, av en lojalitet mot sin klass och sina likar, som i och för sig är vacker och erkännansvärd. Tror någon att Tammerfors’ försvar hade kunnat presteras av horder, drivna blott av mord- och rovlust? Kring dessa vilseledda, men av en primitiv moralisk kraft besjälade element, som bildade den röda arméns ryggrad, flockade sig de lösa band av förbrytare och förbrytarämnen, vilkas dåd, om det blott vore möjligt, borde sjunka i evinnerlig glömska. Och bland ledarna höjde sig ingen över de politiska äventyrarnas tarvliga medelnivå. Men bland de djupa leden voro de personligen aktningvärda elementen dock utan allt tvivel i majoritet. Också de röda visade, att Finlands folk kan offra sig för en idé.

Ett slags idealism, som ”vi” bör respektera, fanns alltså enligt Hornborg också bland ”våra hemmabolejviker”. Nationen var kluven, bägge halvorna innehöll ”aktningvärda element”.

¹ Castréns ”De röda månaderna” följer på numrets ledare, ”Die deutsche Kultur und Finnland”. Bägge återges i *Nya Argus* historik *Ögonen upp!* (2011), på nätet www.kolumbus.fi/nya.argus/Historik/

En liknande tankegång – att det också i ’fiendens’ led fanns moral – var Hans Ruin inne på redan 16 maj 1918 i sin *Nya Argus*-essä ”Litet masspsykologi” (nr 6–8). Liksom Hornborg, tio år senare, ser Ruin motståndarnas majoritet som vilseförda offer för *fake news*. Enligt honom komplicerar det ansvarsfrågan. Mot bakgrund av ett resonemang om masssuggestion och ”kollektivsjälen” frågar sig Ruin om den enskilda arbetaren kan anses fullt ansvarig och om ”han” inte utifrån sina egna förutsättningar till och med kan anses ha handlat moraliskt:

Hela den miljö, han levat i, hela den andliga spis, han dagligen med tidningarna intagit, har varit ägnad att oemotståndligen suggerera föreställningen att borgaren är arbetarnas dödsfiende, hans hjärtlösa utsugare och förtryckare. Detta var hans tro, och oberoende av om denna tro var sann eller falsk, var den dock verklig. Föreställ dig nu själv, ärade läsare, med denna tro försatt i den situation, som blev hans när upprorsrörelsen tog vid. Striden mellan klasserna var med ens ett oåterkalleligt faktum; vänner och fränder gingo ut i strid, alla togo sitt parti. Säg själv, skulle du tvekat att välja en sida? Hade det inte t. o. m. kunnat hända att du uppfattat det som din plikt att följa de andra?

Varken Ruin 1918 eller Hornborg 1928 avfärdar alltså hela den röda sidan som ”banditer”. Å andra sidan går ingendera in på den ideologiska grundfrågan – om det kunde ligga ett av sanning i bilden av borgaren som utsugare? Kanske ligger frågeställningen i deras värld utanför det diskuterbaras gränser.

En intressant detalj i Hornborgs ledare 1928 är däremot att han nämner begreppet ”vit terror” och att han, snarare än att blankt förneka, griper till en (rätt tvivelaktig) fysikalisk jämförelse. ”Sanningen är i all sin enkelhet, att denna vita terror var en reaktion, lika självfallen som sjöarnas återsvall vid en kust. [...] – Detta må inte fattas såsom ett försvar av skoningslös framfart. Det är endast en påminnelse om en psykologisk lag, som verkar med en naturlags oundvikliga säkerhet.”

Om det i 1920-talets *Nya Argus* alltså var möjligt att snudda vid detta ämne – terrorn under själva kriget – så lyser diskussion om fånglägren med sin frånvaro i tidskriftens spalter. Den humanitära katastrof som segrarna passivt-aggressivt skapade i lägren var inget önskvärt ämne för den borgerliga offentligheten. Blev inte Hjalmar Linder tillrättavisd av *Hufvudstadsbladets* redaktion (”Förf. har trott på

overdärfullt skvaller”), när han, redan i maj 1918, påtalade hungerkrisen i sin berömda insändare.²

Man fäster sig också vid att Hornborg i sin *Nya Argus*-ledare anför detaljerade beräkningar om antalet vita offer för inbördeskriget (och kommer till ungefär samma siffror som dagens forskare), men inte med ett ord nämner de röda offren. Till en del kan man anta att han och hans historikerkolleger helt enkelt saknade detta slags information. Frånvaron av ens ett omnämmande är ändå påfallande – ungefär som när källor i USA ofta nämner antalet ”dödade i kriget Vietnam” men menar dödade amerikaner.

Sammanfattningsvis nyanserar Hans Ruin 1918 och Eirik Hornborg 1928 i viss mån den vita bilden av inbördeskrigets ”motståndare”. Hornborg hörde också till de riksdagsmän som talade för lindring av straffen. I andra avseenden framstår Argusskribenterna under 1900-talets början ändå som fångar i sin tids och sin klass föreställningar. Till exempel den tyska interventionen 1918 berörs inte med ett ord av Hornborg när han räknar upp vilka som bidragit mest till de vitas seger (däremot nämner han finlands-svenskarna). Nedtystade eller tabubelagda ämnen i *Nya Argus* före 1960-talet är bland annat:

- fånglägerkatastrofen med minst 13 442 döda i svält och sjukdomar
- socialdemokratin som europeisk och internationell ideologi (Argus-skribenterna talar i stället konsekvent om ”Österns barbari”)
- den ryska bolsjevikregimens demobilisering i Finland enligt fredsavtalet i februari 1918, *de facto* avstående av territoriet åt tyskarna
- Finlands självständighet som möjlighet genom att områdets två ”ägare”, Ryssland och Tyskland, bäge försvagats av världskriget.

Att påtala de blinda fläckarna handlar inte om att försöka mästra gångna tiders opinionsbildare, utan om att försöka få syn på systematiken i vad som lyftes fram på borgerligt håll och vad som förträngdes. I dag talar vi mycket om filterbubblor och tunnelseende – helt säkert lever vi med motsvarande vita kartfält som en framtid kommer att fylla i på ett för oss oväntat sätt. Som Majakovskij brukade säga till sina kritiker: kom tillbaka om 100 år så kan vi diskutera saken.

2 Linders brev och *Hbl*:s svar återges i *Nya Argus* 5–6/2011, på nätet <http://www.kolumbus.fi/nya.argus/2011/05-06/nogmedblod.pdf>